

SIXTO SÁNCHEZ-LAURO, *EL CRIMEN DE HEREJÍA Y SU REPRESIÓN INQUISITORIAL. DOCTRINA Y PRAXIS EN DOMINGO DE SOTO*, BARCELONA, SEMINARI PERMANENT INTERUNIVERSITARI D'HISTÒRIA DEL DRET CATALÀ JOSEP M. FONT RIUS, UNIVERSITAT POMPEU FABRA, 2017, 452 P.<sup>3</sup>

El Seminari Permanent Interuniversitari d'Història del Dret Català Josep M. Font Rius, de la Universitat Pompeu Fabra, publica el volum número 10 de la col·lecció «Estudis d'Història del Dret», dirigida pel Dr. Tomàs de Montagut Estragués.

Es tracta d'una obra sobre un dels autors més preeminents de l'escola de Salamanca, Domingo de Soto, tot seguint el mestratge del recordat professor Jaume Brufau Prats, catedràtic de Dret Natural i Filosofia de les universitats de Barcelona i de Valladolid, traspassat el 2016. El Dr. Brufau, deixeble de Francisco Elías de Tejada i doctor per la Universitat de Salamanca,<sup>4</sup> es va especialitzar en l'escola de Salamanca i és qui va posar en valor l'obra de Domingo de Soto pel que fa a les idees polítiques i a la construcció i la legitimació de l'Imperi universal hispànic, com ens diu el Dr. Tomàs de Montagut en la presentació d'aquest volum.

Precisament Brufau i Sánchez-Lauro, tots dos junts, van publicar el 2011 l'obra *Domingo de Soto, O.P. Relecciones y opúsculos* (Salamanca, San Esteban).<sup>5</sup>

Sixto Sánchez-Lauro va ser deixeble del Dr. Jesús Lalinde Abadía i és també dipositari del saber i de bona part dels coneixements del Dr. Jaume Brufau.

Pel que fa al personatge que el nostre autor estudia, Domingo de Soto (Segòvia, 1495 – Salamanca, 1560), deixeble de Francisco de Vitoria, justament el fundador de l'escola, se li reconeix el mèrit d'haver establert la sistemàtica per a abordar les matèries jurídiques que se segueixen a partir de la seva obra *De iustitia et de iure* (1553), tal com destaca el Dr. Xavier Gil Pujol en el pròleg d'aquesta obra.

És, com dèiem, una edició efectivament centrada en Domingo de Soto; en la seva obra, però en particular en el seu tractat sobre l'heretgia i els heretges. Això no obstant, Sánchez-Lauro va més enllà: ens ofereix una visió política de context de la Castella del segle XVI i contrasta i contraposa, si escau, el pensament de Soto amb el del seu company De Vitoria i el d'altres autors de la mateixa escola de Salamanca i d'altres centres; fins al punt que, tot destacant la preeminència de Soto, aquest esdevé en si mateix el fil conductor i l'eix del desenvolupament de la institució que centra el treball, l'heretgia.

3. «Col·lecció d'Estudis d'Història del Dret», núm. 10.

4. Tenia un segon doctorat en Ciències Polítiques per la Universitat de Laval (Quebec, Canadà).

5. Vam recensionar aquesta obra: Josep SERRANO DAURA, «Brufau Prats, Jaime - Sánchez-Lauro, Sixto. *Domingo de Soto, OP. Relecciones y Opúsculos* (Salamanca, San Esteban, 2011)», *Revista de Estudios Histórico-Jurídicos*, vol. xxxiv, Valparaíso (Xile), Universidad Católica de Valparaíso, 2012, p. 515-519.

1. L'edició de Sánchez-Lauro es divideix en set capítols i inclou un apèndix amb la rellició *De Haeresi*, amb el seu aparell crític i una versió castellana. El primer capítol es refereix a l'ambient doctrinal i políticoreligiós a l'Espanya del cinc-cents i el nostre autor hi repassa la situació religiosa dels territoris hispànics, sense oblidar els precedents de l'Europa occidental: els moviments herètics del moment (tot destacant la importància del catarisme), la reacció de la cristiandat i el reflex de tot plegat en l'obra de sant Tomàs d'Aquino.

Però major transcendència té el mestre Pedro Martínez de Osma (1427-1480), que fou titular de la càtedra prima de Teologia de la Universitat de Salamanca. Precursor de l'erasmisme, el 1478 a Alcalà fou condemnat per una comissió de teòlegs per les seves opinions, expressades en el llibre *Tractatus de confessione*: defensava que els pecats mortals es perdonaven amb la sola contrició, sense necessitat d'acudir al sagrament de la penitència. Però, a més, tot avançant-se fins i tot a Martí Luter, atacava l'autoritat i la infal·libilitat papals i el sistema sacramental catòlic.

Sánchez-Lauro continua amb el Renaixement a Europa en general i en l'àmbit hispànic en particular, amb la clara influència d'Erasme de Rotterdam (1469-1536) en nombrosos pensadors com Alfonso i Juan de Valdés, Joan Lluís Vives, Miquel Servet, León Hebreo, Fernán Pérez de Oliva i un llarg etcètera. Sense oblidar, d'altra banda, el reformisme del cardenal Francisco Jiménez de Cisneros (1436-1517), dirigit a reformar la vida i les institucions eclesiàstiques i que es manifesta particularment amb la consecució de tres grans projectes: la reforma de l'orde franciscà, la fundació de la Universitat d'Alcalà i l'edició de la Bíblia Poliglota Complutense.

En qualsevol cas, en la monarquia hispànica hi ha focus erasmistes importants, com la mateixa Universitat d'Alcalà i la de Sevilla, i fins la mateixa cort reial, sobretot en el regnat de Carles I. Simultàniament, es produeixen nombroses denúncies contra l'erasmisme davant del Tribunal de la Santa Inquisició; la conseqüència immediata és la prohibició de l'obra d'Erasme. Tot plegat no és aliè a l'aparició del protestantisme i la ruptura del cristianisme, i a l'interès de l'emperador per convocar un concili ecumènic en la línia del pensament erasmista. Tot això s'esdevé en un moment en què l'imperi i la cristiandat tenen un enemic comú: el turc.

En la confluència de tots aquests fets religiosos, polítics, filosòfics o teològics, el nostre autor hi observa la vinculació no només personal, sinó ideològica, de Carles I (Carles V com a emperador d'Alemanya) amb Erasme de Rotterdam, a qui considera un capdavanter en la lluita contra el luteranisme.

Paradoxalment, aquest moviment no és un obstacle per a aconseguir la unitat religiosa hispànica, en un procés que dugué a l'expulsió dels jueus el 1492 i que continuà amb la dels sarrains el 1502 i la dels moriscos els anys 1609-1610. Quasi com una obsessió, la neteja de sang esdevé una condició per a poder exercir qualsevol càrrec públic.

2. El capítol segon de l'obra de Sánchez-Lauro s'ocupa dels teòlegs juristes de l'escola de Salamanca davant l'ortodòxia catòlica i la monarquia hispànica. Després de fer una revisió històrica de la constitució dels diversos regnes hispànics, des de

la monarquia visigoda fins a l'entronització dels Àustria, l'autor se centra en la Corona de Castella i la creació de l'escola de Salamanca, amb les seves figures úniques de Francisco de Vitoria i Domingo de Soto. Un centre de pensament i d'estudi teològic i jurídic, amb precedents en el segle xv (amb autors com Alfonso Fernández de Madrigal), especialment en el regnat de Joan II, i amb seguidors com el ja esmentat Pedro Martínez de Osma i Fernando de Roa. Aquest darrer va ser, sens dubte, el més influent políticament. Propugnava la igualtat de tots davant la llei, incloent-hi el rei, el qual també havia de defensar el bé comú, assegurar la justícia recta i ser moderat amb les despeses. La seva doctrina es recull precisament en la *Ley perpetua d'estos Reynos*, del 1520, presentada pels comuns, amb uns plantejaments de tall més democràtic i amb una visió del govern més plural (per a trencar el monopoli del poder, però no amb un govern de tots sense discriminació social).

Per contra, De Vitoria i De Soto representen un nou rumb del pensament polític en el si de l'escola de Salamanca. De Vitoria, considerat el seu fundador, es va formar en el col·legi dominic de Saint-Jacques, a París, amb les ensenyances de Pedro de Celaya (valencià) i John Mayr (escocès), com també dels tomistes Pedro de Crockaert i Juan Fenarius. Amb aquest bagatge intel·lectual i acadèmic, De Vitoria s'establí a Salamanca i accedí a la càtedra prima de Teologia.

Una norma de la seva universitat era l'obligació que tenia cada mestre de donar en dues hores a tota la comunitat universitària una lliçó extraordinària sobre un tema propi de la seva matèria o disciplina. Aquesta lliçó es denominava *repetitio* o *relectio*, i habitualment es posava per escrit i s'imprimia.

Se'n conserven de Fernando de Roa. I De Vitoria segueix aquesta norma i aprofita aquest mitjà per a difondre el seu pensament sobre temes d'actualitat en el seu temps: la conquesta i la dominació del Nou Món (les rel·liçons *De indis* i *De bello*), el poder polític (*De potestate civili*), el poder eclesiàstic (*De potestate Ecclesiae*), etcètera. En termes generals, la seva obra legitima el poder reial, el justifica i el fonamenta, i en fixa l'exercici i també els límits.

Això no obstant, la seva teoria parteix de Déu, creador de l'home com a ésser social per naturalesa. I la vida social té la seva raó de ser en el grup, ordenat amb un poder ordenador que la mateixa comunitat transmet a un governant perquè l'exerceixi. Però De Vitoria també para compte, com els seus deixebles, a distingir el poder del rei i el del papa, que té una font primària en Déu, que és qui li atorga el poder directament (no a través de la comunitat).

En aquest mateix capítol, després de tractar De Vitoria i abans d'analitzar la figura i l'obra de De Soto, Sánchez-Lauro dedica un apartat a Francisco Suárez (1549-1617). Aquest autor vincula la relació entre la comunitat i el monarca a un pacte social previ dels membres de la comunitat; un pacte que condueix a un segon acord entre la comunitat i el seu governant. En el cas de la monarquia hispànica, aquest pacte s'articula a través de la successió reial seguint les normes establertes i acceptades tàcitament per la comunitat.

3. El capítol tercer del llibre es refereix a l'itinerari vital i doctrinal de Domingo de Soto. En un primer apartat, Sánchez-Lauro tracta de la relació del personatge amb l'escola de Salamanca. Nascut el 1494 o el 1495 (fill de cristians vells), el 1513 estudia al Col·legi de Sant Ildefons de la Universitat d'Alcalà; i ho fa fins al 1517, quan se'n va a París al Col·legi de Santa Bàrbara. Allí coincideix amb De Vitoria, i amb ell coneix els mestres John Mayr i Pedro Celaya, entre d'altres.

Un denominador comú als dos religiosos és la restauració de la teologia escolàstica tot projectant-la als problemes morals, filosòfics, econòmics, jurídics i polítics del seu temps; i així ho recull De Soto, com exposa Sánchez-Lauro, en el seu tractat *De iustitia et iure*.

El 1519 De Soto torna a Alcalà, on continua estudiant teologia mentre imparteix docència en filosofia fins al 1520, quan guanya una càtedra d'Arts. El 1524 viatja al monestir de Montserrat i intenta ingressar a l'orde de Sant Benet, però els mateixos monjos li aconsellen que ingressi a l'orde dels predicadors perquè veuen en ell grans dots per a la docència. I, efectivament, quan torna a Castella pren l'hàbit de l'orde dominic al convent de Sant Pau, de Burgos, i ja professa el 23 de juliol de 1525.

A finals d'aquest any és traslladat al convent de Sant Esteve, de Salamanca. Oposita i guanya la càtedra de vespres de l'Estudi General d'aquella ciutat, que ocupa durant setze anys, i així queda vinculat per sempre més a aquella universitat, on també accedeix a la càtedra prima.

El seu prestigi el porta a la cort imperial i a petició de Carles I participa en el Concili de Trento, que comença el desembre del 1545. També intervé en els treballs encomanats per l'emperador per a negociar una solució respecte del reformisme luterà i és nomenat confessor del monarca.

Sánchez-Lauro ens refereix les obres de De Soto. Són nombroses precisament les rellicions i els comentaris, entre les quals destaquem *Compendium Summularum* (1529), *Deliberación en la causa de los pobres. In causa paupreum deliberatio* (1545) i *De Natura et Gratia* (1546). Però el nostre autor posa un èmfasi especial en l'actuació de De Soto en tres àmbits concrets: el suport a l'emperador en la seva política com a titular de la *universitas christiana* i en els seus intents per a recuperar la unitat espiritual cristiana; la seva intervenció en les controvèrsies entre Bartolomé de las Casas i Juan Ginés de Sepúlveda sobre el suposat dret dels conqueridors a sotmetre els infidels i convertir-los a la fe catòlica (i acaba donant suport a De las Casas), i la seva participació en els tribunals de la Inquisició (per a revisar les llibreries de Salamanca i en processos contra religiosos).

4. Després d'aquesta visió general, el capítol quart de l'obra de Sánchez-Lauro es refereix ja a l'heretgia i els heretges, tema central d'aquest llibre. El nostre autor descriu la minuciositat amb què intenta definir i exposar els conceptes De Soto, quasi obsessiu a obtenir una definició exacta dels termes i les institucions que tracta.

I a continuació, amb les diverses fonts i opinions que s'exposen, es conclou definir com a heretge el qui pensa de manera diferent que l'Església catòlica. Un pen-

sament, en tot cas, elegit lliurement: la naturalesa de la fe exigeix submissió a Crist; per tant, l'heretgia, a partir de la lliure voluntat, representa oposar-se a Déu. És més: no n'hi ha prou amb manifestar un pensament contrari a la fe o l'Església, sinó que, a més, l'ha d'expressar un cristià.

Després es distingeixen els tipus d'heretgia: les de primer grau i les de segon grau. De Soto ho tracta tot en la seva obra *De Haeresi*, on distingeix els diferents tipus que assenyalava i els descriu tant pel fons com per la matèria. L'heretgia com a pecat i com a delictes religiosos, que forçosament s'ha d'exterioritzar.

Diferents, però pròxims a l'heretgia, són els fets següents: blasfèmia, simonia, poligàmia, màgia, bruixeria, cisma, apostasia i altres proposicions temeràries (en termes teològics). Totes aquestes qüestions entren en la jurisdicció inquisitorial, però són diferents de l'heretgia, com exposa De Soto.

Feta aquesta distinció de fets i delictes religiosos, De Soto defineix l'heretge: aquell que insisteix en un error referent a la fe, de manera interna (per un acte d'enteniment) i de manera externa (per un acte exterior, de paraula o de fet). Aquesta dualitat d'expressió obliga a distingir entre l'heretge moral (heretgia interna) i l'heretge jurídic (heretgia externa). I sense oblidar dues condicions prèvies: l'heretge és forçosament un cristià batejat i l'error s'ha de referir no a tota la fe, sinó a un dels seus punts o elements.

5. Una altra qüestió sobre els heretges és la seva perillositat social, una opinió comuna entre els teòlegs del segle XVI (capítol V). I aquesta consideració condueix a la repressió dels grups protestants i d'altres moviments herètics. De Soto reconeix que el dret diví no imposa cap pena temporal als heretges, però afirma que el dret humà positiu els ha de castigar apartant-los de la comunió amb els fidels, dels seus béns i fins i tot de la vida. Penes, en definitiva, espirituals i temporals, que en aquest cas conflueixen; i és l'Església, com a societat perfecta i per la seva potestat pròpia sobrenatural, conferida per Crist, la que ha de castigar els heretges.

Precisament pel fort intervencionisme de la Corona en els afers eclesiàstics, l'heretgia adquireix un indubtable caràcter públic: això també permet a la monarquia el control espiritual dels seus regnes, a més d'adjudicar-li un paper protagonista en els conflictes de la Contrareforma. I en aquest context, per a De Soto, el Tribunal del Sant Ofici de la Inquisició és necessari (tot i que critica la seva àmplia jurisdicció perquè jutja assumptes que no haurien de ser de la seva competència).

6. Justament a aquest Tribunal dedica Sánchez-Lauro el seu capítol sisè. Així, examina la jurisdicció i l'arbitri judicial dels inquisidors, dels jutges delegats pontificis (jurisdicció espiritual) i dels jutges de fur privilegiat en l'ordre civil: una jurisdicció, doncs, mixta, civil i eclesiàstica.

No oblidem, en tot cas, que l'heretgia és un fet punible per la legislació civil i la canònica, per la qual cosa l'inquisidor pot imposar penes de l'un i l'altre ordres, fins i tot la pena de mort. A això cal afegir que l'inquisidor general és designat pel rei, encara que el nomeni el papa; i l'inquisidor general elegeix els inquisidors. Uns jutges

que, en definitiva, actuen amb una gran arbitrarietat en el judici i el càstig dels crims imputats.

D'altra banda, aquesta jurisdicció no té límits ni fronteres dins la monarquia hispànica, de manera que esdevé un instrument molt eficaç per a la Corona per a perseguir delictes diversos i per a fixar una major control governatiu dels regnes i els seus súbdits. Però, evidentment, l'arbitrarietat, els abusos i els conflictes de competència provoquen nombroses queixes de les ciutats i les corts castellanques, que, com a norma, els reis no escolten ni resolen.

Dins d'aquest mateix capítol sisè, el nostre autor també descriu el procediment inquisitorial, diferent del procediment penal ordinari però amb evidents elements comuns, que convergeixen per la notable influència del *ius commune*. Però, més enllà de les semblances o coincidències, hi ha importants discrepàncies; i, tot i que pot semblar contradictori, el dret processal penal del Sant Ofici es defineix com a respectuós amb els drets del reu, al qual se li permetia rebatre en qualsevol moment les proves acusatòries, que obligatòriament se li havien de traslladar. Sánchez-Lauro destaca que justament el turment, un mitjà aleatori de prova en el sistema penal ordinari, en el sistema inquisitorial tenia un caràcter subsidiari.

D'altra banda, és també norma el secretisme en el procediment del Sant Ofici, de manera que no s'acostuma a conèixer els denunciants o deladors, ni els testimonis, ni els que apliquen els càstigs. En el cas dels deladors i els testimonis, s'evita que el reu els conegui per a evitar falsos testimonis.

També es fixa el principi d'equitat a l'hora de dictar sentència, per a la qual cosa s'estableixen sistemes de control dels tribunals dels districtes des de la Suprema Inquisició.

Però, malgrat tot, el nostre autor assenyala dos aspectes clarament negatius per al reu, el primer dels quals és que un dels objectius del tribunal és vetllar per la salvació de l'ànima del convicte. I com que aquest és un fi inalterable, si amb això s'aconsegueix la seva salvació eterna, els jutges poden sacrificar també les garanties jurídiques. I això justifica l'adopció de mesures addicionals consistents en patiments físics i també psicològics.

De Soto, en tot cas, descriu el procediment que han de seguir els tribunals de la Inquisició per a jutjar els heretges, la manera de denunciar els delictes, els mitjans de prova, la pràctica de la prova i la manera de dictar la sentència; sens perjudici també de castigar a qui presenti falses denúncies i/o calúmnies (intencionades), com també d'evitar l'arbitrarietat dels jutges i els abusos que es puguin produir.

De Soto, teòleg jurista, també s'ocupa dels advocats que han d'intervenir en els processos judicials, que en principi no poden defensar causes injustes. Per aquesta raó, la seva actuació, de fet, acaba sent instrumentalitzada pels tribunals inquisitorials: com a consellers, han d'ajudar que el reu declari; i no està obligat a delatar-se, però sí que ha de confessar els seus crims quan és interrogat per l'autoritat competent.

7. I, per acabar, el capítol setè del nostre llibre tracta sobre la controvèrsia de les penes contra els heretges segons la legislació i la doctrina, tal com ho veu i analitza Domingo de Soto. El teòleg jurista distingeix la doble jurisdicció de la Inquisició, la qual li permet judicar el crim d'heretgia i imposar penes eclesiàstiques o canòniques, a més d'altres seculars o civils.

En definitiva, s'ha d'evitar com sigui la comissió del delictes i, si es produeix, s'ha d'assegurar que sigui castigat degudament. En aquest context i per a la consecució d'aquests objectius, escau i és lícit adoptar qualsevol mesura de coacció i de càstig.

Trobem després la classificació de les penes: espirituals, com l'excomunió (si l'heretge finalment no abjura), corporals (fins la pena capital per a l'heretge impenitent) i temporals d'infàmia, d'inhabilitació, privatives de llibertat, econòmiques i patrimonials. Hi havia, doncs, un ampli ventall de penes i càstigs.

8. Després d'aquesta —insistim— veritable monografia institucional entorn de l'heretgia i el sistema judicial del Sant Ofici de la Inquisició, més enllà del delictes en qüestió, Sánchez-Lauro publica com a apèndix la rellició *De Haeresi*, dictada en el curs 1538-1539. Ens en presenta una versió crítica que considera els tres textos o edicions que es conserven a Sevilla, Palència i València, tots tres del segle XVI. Però el que es publica és el de Palència amb la seva traducció castellana, la qual cosa facilita, òbviament, la seva comprensió.

Per acabar, el llibre que es presenta incorpora una llista llarga i considerable de les obres de Domingo de Soto, a més de tota la bibliografia consultada per Sixto Sánchez-Lauro.

Amb llenguatge planer, el nostre autor ens presenta la seva obra, un llibre de consulta obligada, com ressalta en el pròleg el Dr. Xavier Gil, per a comprendre i conèixer l'heretgia i el seu tractament en una època especialment convulsa en l'aspecte religiós, amb l'aparició de la reforma luterana i altres moviments herètics. Cal felicitar l'autor i el Seminari d'Història del Dret que edita el llibre, per la seva extraordinària qualitat científica.

**Josep Serrano Daura**

*Universitat Internacional de Catalunya*